Pesa

Mwongozo wa Mwalimu Darasani, Neno kwa Neno

Sehemu ya Tatu. Kuweka Kumbukumbu

na Evan Millner
Abecedaria Press · Universitas Scholarium

Kitabu kimoja cha darasani kwa mwalimu. Wanafunzi hawahitaji vitabu vya kiada.
Hiki ni kitabu cha mwalimu. Mwalimu anahitaji nakala hii moja tu. Wanafunzi hawahitaji kitabu cha kiada.

Unahitaji: kitabu hiki, ubao na chaki.
Kila mwanafunzi anahitaji: daftari la kawaida la shule, rula, na kalamu au penseli.

Katika daftari, kila somo linaanza kwenye ukurasa mpya, pamoja na kichwa cha somo, kilichopigiwa mstari, na tarehe.

Kila somo linakuongoza: nini cha kusema, nini cha kuandika ubaoni, na wanafunzi wanaandika nini.

Sehemu ya Tatu. Kuweka Kumbukumbu

Somo 12. Kwa Nini Tunaandika

Kwa Mwalimu

Andaa vitu hivi kabla ya somo:

- karatasi yoyote yenye tarehe juu yake (barua, karatasi ya shule, kalenda), kama unayo
- chaki na ubao
- daftari, rula, na kalamu au penseli kwa kila mwanafunzi

Muda: takriban dakika 45.

Katika somo hili wanafunzi wanajifunza mambo manne:

1. Akili yetu husahau viasi vya pesa, hasa viasi vidogo.
2. Kumbukumbu ni maneno na namba tunazoandika, ili tuweze kuzisoma baadaye.
3. Kumbukumbu nzuri inajibu maswali manne: Lini? Nani? Nini? Kiasi gani?
4. Kumbukumbu inaweza kuwa ushahidi. Inaonyesha nani alilipa, kiasi gani, na lini.

Unachopaswa kujua kabla ya kufundisha. Soma sehemu hii mara mbili. Usiwasomee wanafunzi.

Jaribu hili wewe mwenyewe. Sema ulitumia pesa kwa nini siku kama ya leo wiki iliyopita. Watu wengi hawawezi kufanya hivyo. Akili inashika mambo makubwa, lakini inasahau viasi vidogo haraka.

Kumbukumbu ni maneno na namba tunazoandika. Bajeti katika Somo 10 inaandikwa kabla ya mwezi. Kumbukumbu inaandikwa baada ya jambo kutokea. Inaonyesha kilichotokea kweli.

Kila kumbukumbu lazima iwe na tarehe: siku, mwezi na mwaka. Wanafunzi wanaandika tarehe kwa namna watu wanavyoiandika

katika nchi yako. Katika kitabu hiki, tarehe zinaandikwa hivi: 3 Mei 2026.

Kumbukumbu inaweza kuwa ushahidi. Watu wawili wanaweza kutokubaliana kuhusu malipo.

Hapo kumbukumbu iliyoandikwa, yenye tarehe, inaonyesha kilicho kweli. Kumbukumbu ina nguvu zaidi wakati mtu yule mwingine pia anaiona. Somo 13 linafundisha jambo hili.

Mtu asiyeweza kuandika bado anaweza kuweka kumbukumbu. Mtu anayemwamini anaweza kumwandikia. Kumbukumbu fupi ni bora kuliko kukosa kumbukumbu kabisa.

Anza Ukurasa

Kwa Mwalimu: fanya hivi mwanzoni mwa kila somo. Andika kichwa cha somo na tarehe ubaoni. Kila mwanafunzi anaanza ukurasa mpya katika daftari. Wanafunzi wanaandika kichwa cha somo juu na kukipigia mstari kwa rula. Chini yake wanaandika tarehe.

Mazungumzo

Soma maneno ya mwalimu (**M**) kwa sauti. Subiri wanafunzi wajibu. Kubali jibu lolote lenye maana ileile.

M. Mlikula nini jana?
W. *(Wanafunzi wanajibu:)* Nilikula wali na maharagwe.

M. Mlikula nini siku kama ya leo wiki iliyopita?
W. Sijui. Nimesahau.

M. Mlitumia pesa kiasi gani siku kama ya leo wiki iliyopita?
W. Sijui.

M. Ndiyo. Akili yetu husahau. Inasahau hasa viasi vidogo.

M. Kofi alitumia pesa kidogo kila siku. Mwishoni mwa mwezi, hakuwa na kitu. Pesa zake zilienda wapi?
W. Hajui. Amesahau.

M. Kofi anaweza kufanya nini mwezi ujao?
W. Anaweza kuziandika.

M. Ndiyo. Maneno na namba tunazoandika ni **kumbukumbu**.

M. Mwezi uliopita $10 za Kofi zilipotea. Hajui zilienda wapi. Kumbukumbu inaonyesha kila tumizi. Je, Kofi aliweka kumbukumbu?
W. Hapana. Akiwa na kumbukumbu, anaweza kuona $10 zilienda wapi.

Andika ubaoni: **3 Mei 2026. Kofi alinunua mkate 1 kwa $15.**

M. Someni pamoja nami. Kofi alinunua mkate lini?
W. Tarehe 3 Mei 2026.

M. Siku, mwezi na mwaka ni **tarehe**. Nani alinunua mkate?
W. Kofi.

M. Alinunua nini? Alilipa kiasi gani?
W. Alinunua mkate mmoja. Alilipa $15.

Andika ubaoni: **LINI? NANI? NINI? KIASI GANI?**

M. Kumbukumbu nzuri inajibu maswali haya manne. Sasa sikilizeni hadithi. Grace anamshonea Zainab gauni. Zainab anamlipa Grace $20.

M. Mwezi mmoja baadaye, Grace anasema, "Hukunilipa." Zainab anasema, "Nilikulipa!" Nani yuko sawa?
W. Hatujui.

M. Kisha Grace anatazama katika kitabu chake. Ndani yake imeandikwa, "3 Mei 2026. Zainab alilipa $20 kwa gauni." Sasa wanajua nini?
W. Zainab alilipa. Grace alisahau.

M. Ndiyo. Kumbukumbu inaonyesha kilicho kweli. Ni **ushahidi**. Tarehe inasaidiaje?
W. Inaonyesha Zainab alilipa lini.

Mwanafunzi akisema, "Mimi nakumbuka kila kitu": sema, "Jaribu. Andika pesa unazotumia kwa wiki moja. Kisha jaribu kuzitaja bila karatasi."

Mwanafunzi akisema, "Siwezi kuandika vizuri": sema, "Andika namba na neno moja au mawili. Au mwombe mtu unayemwamini akuandikie."

Mwanafunzi akisema, "Mtu anaweza kuandika uongo": sema, "Ndiyo. Kwa hiyo kumbukumbu bora ni ile ambayo watu wote wawili wanaiona. Somo 13 linaonyesha jinsi."

Maneno Mapya

Kwa Mwalimu: andika maneno matatu ubaoni. Taja kila neno na maana yake. Wanafunzi wananakili maneno kwenye madaftari yao.

Neno	Maana katika kitabu hiki
kumbukumbu	Maneno na namba tunazoandika, ili tuweze kuzisoma baadaye.
tarehe	Siku, mwezi na mwaka. Mfano: 3 Mei 2026.
ushahidi	Kitu kinachoonyesha kilicho kweli.

Kwa Mwalimu: katika kitabu hiki **kumbukumbu** daima ni kitu (nomino). Kwa kitendo, sema "kuandika".

Kariri

> **Akili husahau. Kumbukumbu haisahau.**
>
> **Kumbukumbu nzuri inaeleza lini, nani, nini na kiasi gani.**

Kwa Mwalimu: andika sentensi mbili ubaoni. Ziache ubaoni mpaka mwisho wa somo. Wanafunzi wanasema sentensi hizo mbili kwa

sauti, wote pamoja, mara tatu. Kisha kila mwanafunzi anazisema peke yake.

Zoezi 1. Jibu kwa sauti.

Kwa Mwalimu: uliza kila swali. Wanafunzi wanajibu kwa sauti. Hakuna anayeandika.

1. Kwa nini tunaandika viasi vya pesa?
2. Kumbukumbu ni nini?
3. Kumbukumbu nzuri inajibu maswali gani manne?
4. Tarehe ni nini? Sema tarehe ya leo.
5. Kumbukumbu iliwasaidiaje Grace na Zainab?

Zoezi 2. Andika tarehe.

Kwa Mwalimu: andika mfano ubaoni. Soma kila tarehe kwa sauti mara mbili. Wanafunzi wanaandika kila tarehe katika madaftari yao, kwa namna watu wanavyoiandika katika nchi yako.

Mfano. Unasikia: "tarehe tatu, mwezi wa Mei, mwaka elfu mbili na ishirini na sita." Unaandika: **3 Mei 2026**

1. tarehe tano Mei, 2026
2. tarehe kumi na mbili Juni, 2026
3. tarehe ishirini Machi, 2026
4. tarehe thelathini na moja Desemba, 2026
5. tarehe moja Januari, 2026
6. leo

Zoezi 3. Je, ni kumbukumbu?

Kwa Mwalimu: andika herufi mbili na maana zake ubaoni. Soma mfano kwa sauti. Kisha soma kila sentensi yenye namba kwa sauti mara mbili. Wanafunzi wanaandika namba na herufi moja.

- **K** ikiwa ni kumbukumbu.

- **X** ikiwa si kumbukumbu.

Mfano. Ama anaandika katika kitabu chake: "4 Mei 2026. Mauzo ya mayai 6, $30." — **K**. Imeandikwa.

1. Musa anauza chumvi. Anajaribu kukumbuka kiasi.
2. Thandi anaandika mshahara wake na tarehe katika kitabu chake.
3. Kofi anamweleza rafiki yake kuhusu pesa zake.
4. Peter anaandika ukutani mwa nyumba yake: "5 Mei. Mauzo ya viti 2."
5. Grace anafikiri kuhusu pesa zilizo katika sanduku lake.
6. Halima anaandika majina ya watu waliomlipa, na viasi.
7. Juma anahesabu mbuzi wake. Anasema namba yao kwa sauti.
8. Juma anahesabu mbuzi wake. Anaandika namba yao na tarehe kwenye karatasi.
9. Mzee mmoja hawezi kuandika. Binti yake anamwandikia habari za pesa zake katika kitabu.
10. Musa na mnunuzi wanakubaliana kuhusu bei. Wanapeana mikono.

Zoezi 4. Nini kinakosekana?

Kwa Mwalimu: andika maswali manne ubaoni: LINI? NANI? NINI? KIASI GANI? Kisha andika mfano na kumbukumbu tano. Wanafunzi wanaandika namba ya kila kumbukumbu na swali linalokosekana.

Mfano. Musa aliuza vikombe 2 vya chumvi kwa $20. → **LINI?** Hakuna tarehe.

1. 6 Mei 2026. Ama aliuza mayai 4.
2. 7 Mei 2026. Manunuzi ya kipande 1 cha sabuni kwa $10.
3. 8 Mei 2026. Kofi alilipa $30.
4. Fatuma alimlipa Halima $15 kwa kushona viatu.
5. Manunuzi ya kikombe 1 cha maharagwe kwa $10.

Zoezi 5. Panga taarifa kwa mpangilio. Andika kumbukumbu.

Kwa Mwalimu: andika mfano na makundi manne ubaoni. Wanafunzi wanaanza kila kumbukumbu kwa tarehe. Kisha wanaandika sentensi moja.

Mfano. $20 · Zainab alimlipa Grace · 3 Mei 2026 · kwa kushona gauni → **3 Mei 2026. Zainab alimlipa Grace $20 kwa kushona gauni.**

1. mayai 6 · 4 Mei 2026 · Ama alimuuzia · Musa · kwa $30
2. kwa $30 · 8 Mei 2026 · mikate 2 · Thandi alinunua
3. $30 · Musa alilipa · 9 Mei 2026 · kwa safari ya basi kwenda mjini
4. $15 · kwa kushona viatu · 12 Mei 2026 · Kofi alimlipa Halima

Zoezi 6. Nakili kwa mwandiko wako bora.

Wanafunzi wananakili sentensi mbili kutoka ubaoni (*Kariri*). Wanaandika kila sentensi mara mbili.

Kwa Mwalimu: wanafunzi wanatumia mwandiko wa *Kujifunza Kuandika*, au mwandiko wa kuunganisha wa *Mwandiko wa Kuunganisha* kama wanaujua. Tazama kila ukurasa. Tafuta mambo matatu: herufi kubwa mwanzoni, nukta mwishoni, na tahajia.

Baada ya Somo

Kwa Mwalimu: mwambie kila mwanafunzi alete risiti, kama anayo. Inaweza kutoka dukani, shuleni au zahanatini. Ujumbe wa malipo kwenye simu unafaa pia. Somo 13 linahusu karatasi ya aina hii. Pia mwambie kila mwanafunzi aandike kumbukumbu moja nyumbani: kitu kimoja anachonunua, pamoja na tarehe.

Majibu (kwa mwalimu)

Zoezi 1.

1. Kwa sababu akili yetu husahau, hasa viasi vidogo.
2. Maneno na namba tunazoandika, ili tuweze kuzisoma baadaye.
3. Lini? Nani? Nini? Kiasi gani?
4. Siku, mwezi na mwaka. (Tarehe ya leo: kubali tarehe iliyo sawa.)
5. Ilionyesha kwamba Zainab alilipa. Ilikuwa ushahidi.

Zoezi 2.

1. 5 Mei 2026
2. 12 Juni 2026
3. 20 Machi 2026
4. 31 Desemba 2026
5. 1 Januari 2026
6. Tarehe ya leo.

Kubali kila tarehe kwa namna nchi yako inavyoiandika. Majibu yaliyo hapo juu yako katika mtindo wa kitabu hiki.

Zoezi 3.

1. X — hakuna kilichoandikwa.
2. K
3. X — kueleza si kuandika.
4. K — ni kumbukumbu dhaifu, kwa sababu haina mwaka wala kiasi. Lakini imeandikwa, kwa hiyo ni kumbukumbu.
5. X
6. K — haina tarehe, kwa hiyo si kumbukumbu nzuri. Lakini ni kumbukumbu.
7. X
8. K
9. K — mtu mwingine anaweza kukuandikia kumbukumbu.
10. X — hakuna kilichoandikwa.

Zoezi 4.

1. KIASI GANI?
2. NANI?
3. NINI?
4. LINI?
5. LINI? na NANI? — vitu viwili vinakosekana. Kubali kimojawapo; msifu mwanafunzi anayepata vyote viwili.

Zoezi 5. Kubali mpangilio wowote ulio wazi wa maneno baada ya tarehe.

1. 4 Mei 2026. Ama alimuuzia Musa mayai 6 kwa $30.
2. 8 Mei 2026. Thandi alinunua mikate 2 kwa $30.
3. 9 Mei 2026. Musa alilipa $30 kwa safari ya basi kwenda mjini.
4. 12 Mei 2026. Kofi alimlipa Halima $15 kwa kushona viatu.

Somo 13. Risiti

Kwa Mwalimu

Andaa vitu hivi kabla ya somo:

- risiti moja au mbili halisi kutoka dukani, shuleni au zahanatini, kama unaweza kuzipata, au ujumbe wa malipo kwenye simu
- risiti iliyo hapa chini, iliyochorwa ubaoni kabla wanafunzi hawajafika (inachukua muda kuichora)
- chaki na ubao
- daftari, rula, na kalamu au penseli kwa kila mwanafunzi

Muda: takriban dakika 45.

Katika somo hili wanafunzi wanajifunza mambo manne:

1. Risiti ni kumbukumbu ya malipo moja. Inaweza kuandikwa kwa mkono, kuchapishwa na mashine, au kutumwa kwenye simu.
2. Mtu anayepokea pesa ndiye anayeandika risiti. Mtu anayelipa ndiye anayeitunza.
3. Risiti inaonyesha tarehe, kutoka kwa nani, kwenda kwa nani, malipo ya nini, kiasi, na sahihi.
4. Mwandishi anatunza nakala.

Unachopaswa kujua kabla ya kufundisha. Soma sehemu hii mara mbili. Usiwasomee wanafunzi.

Risiti ni kumbukumbu ya malipo moja. Mtu anayepokea pesa ndiye anayeiandika. Mtu huyo anampa risiti mtu anayelipa. Mlipaji anaitunza kama ushahidi.

Siku hizi risiti nyingi huchapishwa na mashine dukani. Baadhi ni za kielektroniki: ujumbe au faili kwenye simu yako. Risiti iliyoandikwa kwa mkono bado ni ya kawaida sokoni, kwa kodi ya

chumba, na kwa kazi. Katika somo hili wanafunzi wanaandika risiti kwa mkono. Hivyo wanajua kila kitu kilicho kwenye risiti. Risiti iliyochapishwa au ya kielektroniki ina vitu vilevile.

Tunaandika kiasi mara mbili, kwa tarakimu na kwa maneno. Namba ni rahisi kubadilisha. Sifuri moja zaidi inageuza $20 kuwa $200. Ni vigumu zaidi sana kubadilisha maneno.

Baada ya maneno, chora mstari mpaka mwisho wa nafasi, ili mtu yeyote asiweze kuongeza neno. Kwenye risiti halisi, andika jina la pesa kabla ya neno la namba: "dola ishirini". Katika kitabu hiki tunaandika neno la namba tu: "ishirini".

Sahihi ni jina la mtu, lililoandikwa kwa mkono wa mtu huyo mwenyewe. Mtu mwingine hawezi kuliandika kwa njia ileile bila shida. Mtu asiyeweza kuandika anaweza kuweka alama, kwa mfano X. Kisha mtu wa pili anaandika jina la mtu huyo kando ya alama hiyo, na anaongeza sahihi yake mwenyewe pia.

Mwandishi anatunza nakala. Maduka mengi yasiyo na umeme yanatumia kitabu cha risiti chenye karatasi nyembamba nyeusi kati ya kurasa. Karatasi hiyo inatengeneza nakala wakati uleule. Bila karatasi hiyo, mwandishi anaandika risiti mara mbili. Au mashine ya umeme ya kupokelea pesa inachapisha risiti mbili: mwenye duka anatunza moja, na mnunuzi anapata nyingine. Risiti ya kielektroniki inafanya kazi kwa njia ileile. Muuzaji na mnunuzi kila mmoja anapata nakala.

Omba risiti unapolipa ada ya shule, kodi ya chumba, au kiasi chochote kikubwa. Tunza risiti zako zote katika sanduku moja lisilo na unyevu.

Risiti. Ichore ubaoni hivi. Iache hapo kwa somo zima.

RISITI	
Tarehe	3 Mei 2026
Kutoka kwa	Zainab
Kwenda kwa	Grace
Malipo ya	kushona gauni
Kiasi kwa tarakimu	$20
Kiasi kwa maneno	ishirini ————
Sahihi	*Grace*

"Kutoka kwa" ni mtu anayelipa. "Kwenda kwa" ni mtu anayepokea pesa. Mtu huyo ndiye anayeandika risiti na sahihi.

Anza Ukurasa

Kwa Mwalimu: fanya hivi mwanzoni mwa kila somo. Andika kichwa cha somo na tarehe ubaoni. Kila mwanafunzi anaanza ukurasa mpya katika daftari. Wanafunzi wanaandika kichwa cha somo juu na kukipigia mstari kwa rula. Chini yake wanaandika tarehe.

Mazungumzo

Soma maneno ya mwalimu (**M**) kwa sauti. Subiri wanafunzi wajibu. Kubali jibu lolote lenye maana ileile.

Waombe wanafunzi waonyeshe karatasi walizoleta.

M. Nani ameleta karatasi kutoka dukani, shuleni au zahanatini? Inaonyesha nini?
W. Inaonyesha kwamba nililipa. Inaonyesha kiasi.

M. Tazameni risiti hii kutoka dukani. Je, mtu aliiandika kwa mkono?
W. Hapana. Mashine iliichapisha.

M. Ndiyo. Maduka mengi huchapisha risiti. Baada ya malipo kwa simu, mara nyingi risiti huja kama ujumbe. Tunza ujumbe huo. Nao pia ni risiti.

M. Wakumbukeni Grace na Zainab. Zainab alilipa $20. Baadaye, Grace alisahau. Zainab anawezaje kuonyesha kwamba alilipa?
W. Kwa karatasi iliyoandikwa.

M. Ndiyo. Grace anamwandikia Zainab karatasi. Inaonyesha kwamba Zainab alilipa. Karatasi hii ni **risiti**.

Onyesha risiti iliyo ubaoni. Soma kila mstari kwa sauti.

M. Nani analipa pesa?
W. Zainab. Jina lake liko kando ya "Kutoka kwa".

M. Nani anapokea pesa? Nani anaandika risiti?
W. Grace. Jina lake liko kando ya "Kwenda kwa".

M. Ndiyo. Mtu anayepokea pesa ndiye anayeandika risiti. Nani anatunza risiti?
W. Zainab. Ni ushahidi kwamba alilipa.

M. Tazameni kiasi. Kimeandikwa kwa tarakimu na kwa maneno. Kwa nini?

Andika **$20** *ubaoni. Kisha ongeza 0 moja zaidi:* **$200**.

M. Nini kimetokea?
W. $20 sasa ni $200.

M. Je, mtu anaweza kuongeza 0 kwenye neno "ishirini"?
W. Hapana.

M. Kwa hiyo tunaandika kiasi kwa maneno pia.

M. Sasa tazameni mstari wa mwisho. Grace anaandika jina lake kwa njia yake mwenyewe. Hii ni **sahihi** yake. Kwa nini anaiandika?
W. Inaonyesha kwamba Grace ndiye aliyeandika risiti.

M. Grace anaandika risiti ileile mara ya pili, na anaitunza. Hii ni **nakala**. Kwa nini Grace anatunza nakala?

W. Ni kumbukumbu yake ya pesa zilizomjia.

Mwanafunzi akisema, "Duka halinipi risiti": sema, "Omba risiti. Sema, 'Tafadhali niandikie risiti.' Kwa kiasi kikubwa, omba kila mara."

Mwanafunzi akisema, "Siwezi kuandika jina langu": sema, "Weka alama ya X. Mwombe mtu mwingine aandike jina lako kando yake. Kisha jifunze kuandika jina lako. Ni jambo zuri la kujifunza kwanza."

Mwanafunzi akisema, "Ninaweza kuandika risiti yangu mwenyewe": sema, "Hapana. Mtu anayepokea pesa ndiye anayeiandika. Karatasi unayojiandikia mwenyewe si ushahidi."

Maneno Mapya

Kwa Mwalimu: andika maneno matatu ubaoni. Taja kila neno na maana yake. Wanafunzi wananakili maneno kwenye madaftari yao.

Neno	Maana katika kitabu hiki
risiti	Kumbukumbu ya malipo moja. Mtu anayepokea pesa anaiandika, au mashine inaichapisha.
sahihi	Jina lako, lililoandikwa kwa mkono wako mwenyewe, kwa njia yako mwenyewe.
nakala	Maneno na namba zilezile, zilizoandikwa mara ya pili. Kunakili ni kuziandika mara ya pili.

Kwa Mwalimu: katika kitabu hiki, usiseme "saini risiti". Sema "andika sahihi yako". Hivyo neno **sahihi** lina maana moja tu, na neno **alama** linabaki na maana yake moja: kitu kinachosimama badala ya kitu kingine.

Kariri

> **Risiti ni ushahidi kwamba mtu amelipa pesa.**
>
> **Mtu anayepokea pesa ndiye anayeandika risiti.**

Kwa Mwalimu: andika sentensi mbili ubaoni. Wanafunzi wanazisema kwa sauti, wote pamoja, mara tatu. Kisha kila mwanafunzi anazisema peke yake.

Zoezi 1. Jibu kwa sauti.

Kwa Mwalimu: uliza kila swali. Wanafunzi wanajibu kwa sauti. Hakuna anayeandika.

1. Risiti ni nini?
2. Nani anaandika risiti? Nani anaitunza?
3. Taja vitu sita vilivyo kwenye risiti.
4. Kwa nini tunaandika kiasi kwa tarakimu na kwa maneno?
5. Sahihi ni nini?
6. Kwa nini mwandishi anatunza nakala?

Zoezi 2. Soma risiti. Jibu maswali.

Kwa Mwalimu: chora risiti hii ubaoni. Soma mfano kwa sauti. Kisha soma kila swali kwa sauti mara mbili. Wanafunzi wanaandika jibu fupi kwenye madaftari yao.

RISITI	
Tarehe	14 Mei 2026
Kutoka kwa	Thandi
Kwenda kwa	Musa
Malipo ya	vikombe 3 vya chumvi
Kiasi kwa tarakimu	$30
Kiasi kwa maneno	thelathini ————
Sahihi	*Musa*

Mfano. Nani alilipa? → **Thandi alilipa.**

1. Nani alipokea pesa?
2. Thandi alilipa kiasi gani?
3. Alilipia nini?
4. Alilipa lini?
5. Nani aliandika risiti?
6. Nani anatunza risiti? Nani anatunza nakala?

Zoezi 3. Je, tarakimu na maneno yanakubaliana?

Kwa Mwalimu: andika mfano na viasi vinane ubaoni. Wanafunzi wanaandika namba na **Ndiyo** au **Hapana**.

Mfano. $30 — thelathini → **Ndiyo.**

1. $15 — kumi na tano
2. $50 — kumi na tano
3. $100 — mia moja
4. $40 — kumi na nne
5. $150 — mia moja na hamsini
6. $500 — hamsini
7. $25 — ishirini na tano

8. $200 — ishirini

Zoezi 4. Risiti ina kosa gani?

Kwa Mwalimu: chora risiti nne ubaoni, kando kwa kando, kama ilivyo hapa chini. Kila risiti ina kosa moja. Wanafunzi wanaandika herufi ya kila risiti na kosa lake.

Mfano. Tarehe: 13 Mei 2026 · Kutoka kwa: Peter · Kwenda kwa: Musa · Malipo ya: (hakuna kitu) · $10 · kumi · Sahihi: *Musa* → **Haionyeshi Peter alilipia nini.**

	A	B	C	D
Tarehe	15 Mei 2026		16 Mei 2026	17 Mei 2026
Kutoka kwa	Kofi	Fatuma	Musa	Thandi
Kwenda kwa	Halima	Ama	Ama	Grace
Malipo ya	kushona viatu	mayai 6	kuku 1	kushona shati
Tarakimu	$15	$30	$150	$20
Maneno	kumi na tano	thelathini	kumi na tano	ishirini
Sahihi		*Ama*	*Ama*	*Thandi*

Zoezi 5. Panga taarifa kwa mpangilio. Andika risiti.

Kwa Mwalimu: andika mfano na makundi matatu ubaoni. Wanafunzi wanachora risiti na kuijaza.

Kwenye mstari wa Sahihi, wanaandika jina la mtu anayepokea pesa. Kisha wanaandika nakala ya risiti ya 1, na neno NAKALA juu yake. Risiti ya 3 ni ya wanafunzi wanaomaliza mapema.

Mfano. $20 · Grace · kwa kushona gauni · Zainab alilipa · 3 Mei 2026 → **risiti ya kwanza ya somo hili.**

1. kwa mayai 4 · $20 · Ama · 15 Mei 2026 · Thandi alilipa
2. Halima · kwa kushona viatu · 18 Mei 2026 · $15 · Kofi alilipa
3. $500 · Peter alilipa · kwa mbuzi 1 · Juma · 20 Mei 2026

Zoezi 6. Nakili kwa mwandiko wako bora.

Wanafunzi wananakili sentensi mbili kutoka ubaoni (*Kariri*). Wanaandika kila sentensi mara mbili.

Kwa Mwalimu: wanafunzi wanatumia mwandiko wa *Kujifunza Kuandika*, au mwandiko wa kuunganisha wa *Mwandiko wa Kuunganisha* kama wanaujua. Tazama kila ukurasa. Tafuta mambo matatu: herufi kubwa mwanzoni, nukta mwishoni, na tahajia.

Baada ya Somo

Kwa Mwalimu: mwombe kila mwanafunzi aweke kumbukumbu kwa siku tatu zijazo. Kila siku, wanaandika pesa zote zinazowajia na zinazotoka kwao, pamoja na tarehe. Mwanafunzi asiye na pesa siku fulani anaandika tarehe na "hakuna pesa". Wanaleta kumbukumbu hiyo kwenye Somo la 14.

Majibu (kwa mwalimu)

Zoezi 1.

1. Kumbukumbu ya malipo moja. Inaonyesha kwamba mtu amelipa pesa.
2. Mtu anayepokea pesa ndiye anayeiandika. Mtu anayelipa ndiye anayeitunza.
3. Tarehe, kutoka kwa nani, kwenda kwa nani, malipo ya nini, kiasi kwa tarakimu na kwa maneno, sahihi.
4. Namba ni rahisi kubadilisha. Ni vigumu kubadilisha maneno.

5. Jina lako, lililoandikwa kwa mkono wako mwenyewe, kwa njia yako mwenyewe.
6. Ni kumbukumbu ya mwandishi ya pesa zilizoingia.

Zoezi 2.

1. Musa alipokea pesa.
2. Alilipa $30.
3. Alilipia vikombe 3 vya chumvi.
4. Alilipa tarehe 14 Mei 2026.
5. Musa aliiandika. (Yeye ndiye aliyepokea pesa.)
6. Thandi anatunza risiti. Musa anatunza nakala.

Zoezi 3.

1. Ndiyo
2. Hapana
3. Ndiyo
4. Hapana
5. Ndiyo
6. Hapana
7. Ndiyo
8. Hapana — mtu aliongeza 0 kwenye namba, au alisahau neno.

Zoezi 4.

- A. Hakuna sahihi.
- B. Hakuna tarehe.
- C. Tarakimu na maneno hayakubaliani. ($150 ni "mia moja na hamsini".)
- D. Mtu mwingine ndiye aliyeandika sahihi. Grace alipokea pesa, kwa hiyo Grace ndiye anayeandika sahihi.

Zoezi 5.

RISITI	1	2	3
Tarehe	15 Mei 2026	18 Mei 2026	20 Mei 2026
Kutoka kwa	Thandi	Kofi	Peter
Kwenda kwa	Ama	Halima	Juma
Malipo ya	mayai 4	kushona viatu	mbuzi 1
Kiasi kwa tarakimu	$20	$15	$500
Kiasi kwa maneno	ishirini ————	kumi na tano ————	mia tano ————
Sahihi	*Ama*	*Halima*	*Juma*

Nakala ya risiti ya 1 ina neno NAKALA juu yake. Kila neno na kila namba ni sawa na katika risiti ya 1.

Somo 14. Kitabu cha Taslimu

Kwa Mwalimu

Andaa vitu hivi kabla ya somo:

- kopo dogo au sanduku lenye baadhi ya sarafu ndani yake, kama unazo
- majina ya safu wima tano, yaliyochorwa ubaoni kabla wanafunzi hawajafika: TAREHE · MAELEZO · KUINGIA · KUTOKA · SALIO
- chaki na ubao
- daftari, rula, na kalamu au penseli kwa kila mwanafunzi

Muda: takriban dakika 45, au vipindi viwili vifupi. Zoezi 4 linachukua muda.

Katika somo hili wanafunzi wanajifunza mambo manne:

1. Sarafu na noti ni taslimu.
2. Mstari wa KUINGIA na KUTOKA unakua na kuwa kitabu cha taslimu, chenye safu wima tano.
3. Baada ya kila mstari wa kitabu cha taslimu, tunatafuta salio.
4. Kuandika wiki moja ya kitabu cha taslimu.

Unachopaswa kujua kabla ya kufundisha. Soma sehemu hii mara mbili. Usiwasomee wanafunzi.

Kitabu cha taslimu ni mstari wa KUINGIA na KUTOKA wenye safu wima tatu zaidi: TAREHE, MAELEZO na SALIO. Kila malipo yana mstari wake. Salio ni taslimu ambayo mtu anayo baada ya mstari huo.

Kwenye mstari wa kwanza, andika taslimu mwanzoni. Ihesabu kwanza. Iandike katika safu wima ya SALIO tu, kwa sababu haikuingia wiki hii. Kisha, kwenye kila mstari, jumlisha kiasi cha KUINGIA au toa kiasi cha KUTOKA.

Mwishoni mwa wiki, jumlisha safu wima ya KUINGIA na safu wima ya KUTOKA. Hizi ni JUMLA KUINGIA na JUMLA KUTOKA, kama katika bajeti ya Somo la 10. Taslimu mwanzoni, jumlisha JUMLA KUINGIA, toa JUMLA KUTOKA: matokeo ni salio la mwisho. Somo la 15 linatumia hili.

Andika mwezi na mwaka juu ya ukurasa. Hivyo safu wima ya TAREHE ina siku na mwezi tu. Kitabu kimoja cha taslimu ni cha mtu mmoja.

Katika kitabu hiki, mstari wa kitabu cha taslimu unakwenda kwa upana wa ukurasa. Safu wima inashuka chini ya ukurasa.

Kitabu cha taslimu cha Ama, Mei 2026. Mwishoni mwa Mazungumzo ubao unaonekana hivi:

TAREHE	MAELEZO	KUINGIA	KUTOKA	SALIO
18 Mei	taslimu mwanzoni			$40
18 Mei	mauzo ya mayai 6	$30		$70
19 Mei	manunuzi ya kikombe 1 cha chumvi		$10	$60
20 Mei	mauzo ya mayai 10	$50		$110
21 Mei	safari ya basi kwenda mjini		$30	$80
22 Mei	mauzo ya mayai 8	$40		$120
23 Mei	manunuzi ya mkate 1		$15	$105
	JUMLA	$120	$55	

Anza Ukurasa

Kwa Mwalimu: fanya hivi mwanzoni mwa kila somo. Andika kichwa cha somo na tarehe ubaoni. Kila mwanafunzi anaanza ukurasa mpya katika daftari. Wanafunzi wanaandika kichwa cha

somo juu na kukipigia mstari kwa rula. Chini yake wanaandika tarehe.

Mazungumzo

Soma maneno ya mwalimu (**M**) kwa sauti. Subiri wanafunzi wajibu. Kubali jibu lolote lenye maana ileile.

Inua kopo.

M. Ama anaweka sarafu na noti zake katika kopo kama hili. Sarafu na noti ni **taslimu**. Ama anauza mayai na ananunua vitu kila siku. Anawezaje kujua taslimu yake kila siku?
W. Anaweza kuiandika. Anaweza kuweka kumbukumbu.

M. Ndiyo. Anatunza **kitabu cha taslimu**.

M. Tazameni ubao. Kila orodha inayoshuka chini ya ukurasa ni **safu wima**. Kuna safu wima ngapi?
W. Tano.

M. Someni majina ya safu wima pamoja nami.
W. TAREHE, MAELEZO, KUINGIA, KUTOKA, SALIO.

Andika mstari wa kwanza: 18 Mei · taslimu mwanzoni · $40 katika safu wima ya SALIO.

M. Tarehe 18 Mei, Ama anahesabu taslimu yake. Ana $40. Kisha anauza mayai 6. Kiasi gani kinaingia?
W. $30.

Andika mstari wa pili, na $30 katika safu wima ya KUINGIA.

M. Alikuwa na $40. Sasa $30 zinaingia. Ana kiasi gani sasa?
W. $70.

M. Ndiyo. Tunaandika $70 katika safu wima ya mwisho. Ni taslimu ambayo Ama anayo baada ya mstari huu. Ni **salio**.

M. Tarehe 19 Mei, ananunua kikombe 1 cha chumvi. Safu wima ipi?
W. KUTOKA. $10.

M. Salio ni kiasi gani sasa?
W. $60. Sabini toa kumi ni sitini.

M. Taslimu inapoingia, tunajumlisha. Taslimu inapotoka, tunafanya nini?
W. Tunatoa.

Jaza mistari mingine pamoja na wanafunzi, mstari mmoja baada ya mwingine. Wanafunzi wanatafuta kila salio kwa sauti. Kisha jumlisha safu wima za KUINGIA na KUTOKA pamoja na wanafunzi.

M. Ama ana taslimu kiasi gani tarehe 23 Mei?
W. $105.

M. Mstari wa KUINGIA na KUTOKA unaonyesha kinachoingia na kinachotoka. Kitabu cha taslimu kinaonyesha nini zaidi?
W. Tarehe. Taslimu baada ya kila mstari.

Mwanafunzi akisema, "Kwa nini tusiandike $40 katika safu wima ya KUINGIA?": sema, "$40 hazikuingia wiki hii. Ama alikuwa nazo kabla. Kwa hiyo tunaziandika kama salio tu."

Mwanafunzi akisema, "Ama anapata zawadi. Je, ni KUINGIA?": sema, "Ndiyo. Taslimu yote inayomjia Ama inaandikwa katika safu wima ya KUINGIA."

Maneno Mapya

Kwa Mwalimu: andika maneno manne ubaoni. Taja kila neno na maana yake. Wanafunzi wananakili maneno kwenye madaftari yao.

Neno	Maana katika kitabu hiki
taslimu	Pesa za sarafu na noti.
kitabu cha taslimu	Kitabu ambamo unaandika taslimu yote inayoingia na inayotoka.
salio	Taslimu uliyo nayo baada ya kila mstari wa kitabu cha taslimu.
safu wima	Orodha ya maneno au namba inayoshuka chini ya ukurasa.

Kariri

> **Kitabu cha taslimu kinaonyesha taslimu inayoingia na inayotoka kila siku.**
>
> **Salio ni taslimu uliyo nayo baada ya kila mstari.**

Kwa Mwalimu: andika sentensi mbili ubaoni. Wanafunzi wanazisema kwa sauti, wote pamoja, mara tatu. Kisha kila mwanafunzi anazisema peke yake.

Zoezi 1. Jibu kwa sauti.

Kwa Mwalimu: onyesha kitabu cha taslimu cha Ama ubaoni. Uliza kila swali. Wanafunzi wanajibu kwa sauti. Hakuna anayeandika.

1. Salio ni kiasi gani tarehe 20 Mei?
2. Taslimu kiasi gani iliingia tarehe 22 Mei?
3. Ama alilipia nini tarehe 21 Mei? Kiasi gani?
4. Ama alinunua chumvi siku gani?
5. JUMLA KUINGIA ni kiasi gani? JUMLA KUTOKA ni kiasi gani?
6. Je, Ama alikuwa na taslimu zaidi mwishoni mwa wiki, au pungufu?

Zoezi 2. Tafuta salio jipya.

Kwa Mwalimu: andika mfano na mistari minane ubaoni. Wanafunzi wanaandika namba na salio jipya.

Mfano. Salio $50. KUINGIA $20. → **Salio jipya $70.**

1. Salio $70. KUTOKA $10.
2. Salio $60. KUINGIA $30.
3. Salio $90. KUTOKA $15.
4. Salio $75. KUINGIA $25.
5. Salio $100. KUTOKA $30.
6. Salio $70. KUINGIA $150.
7. Salio $220. KUTOKA $20.
8. Salio $200. KUTOKA $5.

Zoezi 3. KUINGIA au KUTOKA?

Kwa Mwalimu: soma mfano kwa sauti. Kisha soma kila sentensi kwa sauti mara mbili. Kila sentensi inahusu taslimu ya Ama.

Wanafunzi wanaandika namba, **KUINGIA** au **KUTOKA**, na kiasi. Tumia bei za kitabu hiki.

Mfano. Ama anauza mayai 4. → **KUINGIA $20**

1. Ama ananunua kipande 1 cha sabuni.
2. Ama anauza kuku 1.
3. Ama analipia safari ya basi kwenda mjini.
4. Musa ananunua mayai 6 kutoka kwa Ama.
5. Ama ananunua daftari kwa ajili ya mwanawe.
6. Dada yake Ama anampa $50 kama zawadi.
7. Ama ananunua penseli 2.
8. Ama ananunua kikombe 1 cha mchele na kikombe 1 cha maharagwe.

Zoezi 4. Panga taarifa kwa mpangilio. Andika kitabu cha taslimu.

Kwa Mwalimu: andika mfano na taarifa sita ubaoni. Wanafunzi wanachora safu wima tano. Wanaandika mistari kwa mpangilio wa tarehe. Wanatafuta salio baada ya kila mstari. Mwishoni, wanaandika JUMLA KUINGIA na JUMLA KUTOKA.

Mfano. Huu ni mstari wa kwanza.

TAREHE	MAELEZO	KUINGIA	KUTOKA	SALIO
25 Mei	taslimu mwanzoni			$95

- 27 Mei · mauzo ya mayai 12 · $60
- 25 Mei · manunuzi ya vikombe 2 vya mchele · $20
- 29 Mei (alasiri) · safari ya basi kwenda mjini · $30
- 26 Mei · mauzo ya mayai 6 · $30
- 28 Mei · manunuzi ya kipande 1 cha sabuni · $10
- 29 Mei (asubuhi) · mauzo ya kuku 1 · $150

Zoezi 5. Andika kitabu chako cha taslimu.

Kwa Mwalimu: wanafunzi wanatumia kumbukumbu waliyoweka kwa siku tatu (Somo 13, Baada ya Somo). Wanachora safu wima tano. Wanaandika taslimu mwanzoni, kisha kila mstari, kisha salio.

Mwanafunzi asiye na kumbukumbu anatumia siku tatu za Kofi. Andika taarifa za Kofi ubaoni.

Mfano. Mstari wa kwanza wa Zoezi 4.

Siku tatu za Kofi:

- 1 Juni · taslimu mwanzoni · $60
- 1 Juni · manunuzi ya mkate 1 · $15
- 1 Juni · alichuma $100 kwa kazi ya siku moja shambani
- 2 Juni · manunuzi ya daftari 1 · $20

- 3 Juni · safari ya basi kwenda mjini · $30

Zoezi 6. Nakili kwa mwandiko wako bora.

Wanafunzi wananakili sentensi mbili kutoka ubaoni (*Kariri*). Wanaandika kila sentensi mara mbili.

Kwa Mwalimu: wanafunzi wanatumia mwandiko wa *Kujifunza Kuandika*, au mwandiko wa kuunganisha wa *Mwandiko wa Kuunganisha* kama wanaujua. Tazama kila ukurasa. Tafuta mambo matatu: herufi kubwa mwanzoni, nukta mwishoni, na tahajia.

Baada ya Somo

Kwa Mwalimu: waombe wanafunzi waendelee na kitabu chao cha taslimu. Mwishoni mwa kila siku, wanahesabu taslimu yao. Je, ni sawa na salio?

Wanaleta kitabu cha taslimu kwenye Somo la 15. Kwa ajili ya Somo la 15, tafuta baadhi ya sarafu, au kata vipande vidogo vya karatasi vitumike kama sarafu na noti.

Majibu (kwa mwalimu)

Zoezi 1.

1. $110
2. $40
3. Safari ya basi kwenda mjini. $30.
4. 19 Mei
5. JUMLA KUINGIA $120. JUMLA KUTOKA $55.
6. Zaidi. Alianza na $40 na akamaliza na $105.

Zoezi 2.

1. $60
2. $90
3. $75

4. $100
5. $70
6. $220
7. $200
8. $195

Zoezi 3.

1. KUTOKA $10
2. KUINGIA $150
3. KUTOKA $30
4. KUINGIA $30
5. KUTOKA $20
6. KUINGIA $50 — zawadi si mabadilishano, lakini taslimu bado inamjia Ama.
7. KUTOKA $10
8. KUTOKA $20 — mwanafunzi anaweza pia kuandika mistari miwili: KUTOKA $10 na KUTOKA $10.

Zoezi 4.

TAREHE	MAELEZO	KUINGIA	KUTOKA	SALIO
25 Mei	taslimu mwanzoni			$95
25 Mei	manunuzi ya vikombe 2 vya mchele		$20	$75
26 Mei	mauzo ya mayai 6	$30		$105
27 Mei	mauzo ya mayai 12	$60		$165
28 Mei	manunuzi ya kipande 1 cha sabuni		$10	$155
29 Mei	mauzo ya kuku 1	$150		$305
29 Mei	safari ya basi kwenda mjini		$30	$275
	JUMLA	$240	$60	

95 + 240 − 60 = 275. Hii ni sawa na salio la mwisho.

Kwa nini $95, si $105: tarehe 25 Mei Ama anahesabu taslimu yake, na ana $95. Somo la 15 linatafuta $10 zinazokosekana.

Zoezi 5. Vitabu vya taslimu vya wanafunzi havifanani. Tazama kila salio. Kitabu cha taslimu cha Kofi:

TAREHE	MAELEZO	KUINGIA	KUTOKA	SALIO
1 Juni	taslimu mwanzoni			$60
1 Juni	manunuzi ya mkate 1		$15	$45
1 Juni	kazi ya siku moja shambani	$100		$145
2 Juni	manunuzi ya daftari 1		$20	$125
3 Juni	safari ya basi kwenda mjini		$30	$95
	JUMLA	$100	$65	

Somo 15. Kukagua Kumbukumbu

Kwa Mwalimu

Andaa vitu hivi kabla ya somo:

- baadhi ya sarafu, au vipande vidogo vya karatasi vyenye viasi juu yake ($1, $5, $10, $20, $50)
- kopo dogo au sanduku la kuviweka
- chaki na ubao
- daftari, rula, na kalamu au penseli kwa kila mwanafunzi

Muda: takriban dakika 45, au vipindi viwili vifupi.

Katika somo hili wanafunzi wanajifunza mambo manne:

1. Hesabu taslimu, na uone kama ni sawa na salio la mwisho.
2. Visipokuwa sawa, tafuta tofauti.
3. Tafuta kosa: mstari unaokosekana, hesabu isiyo sawa, au namba iliyoandikwa vibaya.
4. Rekebisha kosa kwa mstari mmoja juu yake. Usilifute kamwe.

Unachopaswa kujua kabla ya kufundisha. Soma sehemu hii mara mbili. Usiwasomee wanafunzi.

Mwishoni mwa kila siku au wiki, hesabu taslimu. Tazama salio la mwisho katika kitabu cha taslimu. Viasi hivyo viwili lazima viwe sawa.

Visipokuwa sawa, toa kiasi kidogo kutoka kwenye kiasi kikubwa. Jibu ni tofauti.

Kuna makosa matatu ya kawaida. **Mstari unaokosekana**: mtu alilipa au alipata pesa na hakuandika. **Hesabu isiyo sawa**: mtu alijumlisha au alitoa vibaya. **Namba iliyoandikwa vibaya**: kwa mfano, $54 imeandikwa kama $45, au $50 imeandikwa kama $15.

Tofauti ni dalili. Ikiwa ni sawa na kiasi kimoja ulicholipa au ulichopata, tafuta mstari unaokosekana. Tarakimu mbili zikibadilishana nafasi, tofauti daima inagawanyika kwa tisa kikamilifu (54 − 45 = 9; 81 − 18 = 63).

Usifute kosa. Chora mstari mmoja juu ya namba isiyo sawa. Andika namba iliyo sawa kando yake.

Kisha rekebisha kila salio linalofuata. Kumbukumbu yenye namba zilizofutwa ni ushahidi dhaifu.

Andika mstari uliosahaulika mwishoni mwa kitabu cha taslimu, na tarehe yake halisi katika safu wima ya MAELEZO. Usipoweza kupata kosa, hesabu tena. Kisha andika mstari unaosema "tofauti haikupatikana". Kama taslimu ni pungufu kuliko salio, andika tofauti katika safu wima ya KUTOKA. Kama taslimu ni zaidi, iandike katika safu wima ya KUINGIA. Hivyo salio na taslimu vinakubaliana. Usifiche tofauti kamwe.

Anza Ukurasa

Kwa Mwalimu: fanya hivi mwanzoni mwa kila somo. Andika kichwa cha somo na tarehe ubaoni. Kila mwanafunzi anaanza ukurasa mpya katika daftari. Wanafunzi wanaandika kichwa cha somo juu na kukipigia mstari kwa rula. Chini yake wanaandika tarehe.

Mazungumzo

Soma maneno ya mwalimu (**M**) kwa sauti. Subiri wanafunzi wajibu. Kubali jibu lolote lenye maana ileile.

Andika ubaoni: **23 Mei · salio la Ama: $105.** *Weka $95 katika kopo.*

M. Jioni ya tarehe 23 Mei, Ama anahesabu taslimu iliyo katika kopo lake. *(Ihesabu kwa sauti pamoja na wanafunzi.)* Kuna kiasi gani?
W. $95.

M. Kitabu chake cha taslimu kinasema nini?
W. $105.

M. Kitabu kinaonyesha kiasi gani zaidi?
W. $10. 105 toa 95 ni 10.

M. Ndiyo. Kiasi hiki ni **tofauti**. Kuna kitu kisicho sawa. Kinaweza kuwa nini?
W. *(Waache wanafunzi watoe mawazo.)* Alipoteza sarafu. Alisahau kuandika kitu. Alijumlisha vibaya.

M. Vizuri. Kitu ambacho mtu anaandika au anafanya vibaya ni **kosa**. Ama anatazama tena kila mstari, ili kuona kwamba uko sawa. **Anakagua** kila mstari.

M. Kila hesabu iko sawa. Kisha Ama anakumbuka. Tarehe 22 Mei alinunua penseli 2 kwa ajili ya mwanawe. Je, ziko katika kitabu chake cha taslimu?
W. Hapana.

M. Penseli 2 zinagharimu kiasi gani?
W. $10. Ni sawa na tofauti!

Andika mstari mpya mwishoni: **23 Mei · penseli 2 (zilinunuliwa 22 Mei) · KUTOKA $10 · salio $95.**

M. Sasa salio ni $95. Taslimu ni $95. Je, ni sawa?
W. Ndiyo.

M. Kosa la Ama lilikuwa mstari unaokosekana. Sasa tazameni kitabu cha Musa. *(Andika:)* **Salio $60. KUINGIA $30. Salio jipya $80.** Je, iko sawa?
W. Hapana. 60 na 30 ni 90.

M. Kosa hili ni hesabu isiyo sawa. Risiti ya Thandi inasema $45. Kitabu chake cha taslimu kinasema $54. Kosa ni nini?
W. Aliandika namba vibaya.

Andika ubaoni: **A. mstari unaokosekana · B. hesabu isiyo sawa · C. namba iliyoandikwa vibaya**

Onyesha jinsi ya kurekebisha salio: chora mstari mmoja juu ya **$80** *na uandike* **$90** *kando yake.*

M. Kwa nini hatufuti kosa?
W. Ili kumbukumbu ibaki aminifu. Watu wote wanaweza kuliona kosa.

Mwanafunzi akisema, "Kwa nini tusitoe $10 kutoka kwenye kopo, ili vikubaliane?": sema, "Hapo kumbukumbu inakuwa ya uongo. Si ushahidi tena. Daima tafuta kosa, au andika 'tofauti haikupatikana'."

Mwanafunzi akisema, "Kuna taslimu zaidi kuliko kitabu kinavyoonyesha": sema, "Vizuri. Tafuta pesa zilizoingia ambazo hazikuandikwa."

Maneno Mapya

Kwa Mwalimu: andika maneno matatu ubaoni. Taja kila neno na maana yake. Wanafunzi wananakili maneno kwenye madaftari yao.

Neno	Maana katika kitabu hiki
kukagua	Kutazama kitu tena, ili kuona kwamba kiko sawa.
kosa	Kitu ambacho mtu anaandika au anafanya vibaya.
tofauti	Kiasi kinachobaki unapotoa namba ndogo kutoka kwenye namba kubwa.

Kwa Mwalimu: katika kitabu hiki neno **tofauti** daima ni kiasi cha pesa au namba.

Kariri

> **Hesabu taslimu. Kagua kwamba ni sawa na salio.**

> **Usifiche kosa. Chora mstari mmoja juu yake.**

Kwa Mwalimu: andika sentensi mbili ubaoni. Wanafunzi wanazisema kwa sauti, wote pamoja, mara tatu. Kisha kila mwanafunzi anazisema peke yake.

Zoezi 1. Jibu kwa sauti.

Kwa Mwalimu: uliza kila swali. Wanafunzi wanajibu kwa sauti. Hakuna anayeandika.

1. Nini lazima kiwe sawa na salio la mwisho?
2. Tofauti ni nini?
3. Taja aina tatu za makosa.
4. Tunarekebishaje kosa katika kitabu cha taslimu?
5. Kwa nini hatufuti kosa?

Zoezi 2. Tafuta tofauti.

Kwa Mwalimu: andika mfano na mistari saba ubaoni. Wanafunzi wanaandika namba na tofauti.

Mfano. Taslimu $95 · Kitabu cha taslimu $105 → **Tofauti $10.**

1. Taslimu $60 · Kitabu cha taslimu $70
2. Taslimu $80 · Kitabu cha taslimu $80
3. Taslimu $135 · Kitabu cha taslimu $150
4. Taslimu $200 · Kitabu cha taslimu $170
5. Taslimu $45 · Kitabu cha taslimu $54
6. Taslimu $100 · Kitabu cha taslimu $130
7. Taslimu $250 · Kitabu cha taslimu $285

Zoezi 3. Ni kosa gani?

Kwa Mwalimu: acha herufi tatu ubaoni (A, B, C). Soma mfano kwa sauti. Kisha soma kila hadithi kwa sauti mara mbili. Wanafunzi

wanaandika namba na herufi moja.

Mfano. Grace alinunua kipande 1 cha sabuni. Hakukiandika katika kitabu chake cha taslimu. — **A**. Mstari unakosekana.

1. Kitabu cha Musa kinasema: salio $50, KUINGIA $20, salio jipya $60.
2. Risiti ya Halima inasema $15. Kitabu chake cha taslimu kinasema $51.
3. Kofi alichuma $100. Alisahau kuziandika.
4. Kitabu cha Thandi kinasema: salio $90, KUTOKA $15, salio jipya $85.
5. Peter alilipa $30 kwa safari ya basi. Aliandika $3 katika kitabu chake cha taslimu.
6. Ama aliuza mayai 6 kwa Musa. Hakuna kitu katika kitabu chake kwa siku hiyo.
7. Kitabu cha Juma kinasema: salio $105, KUINGIA $40, salio jipya $155.
8. Fatuma alinunua kikombe 1 cha maharagwe. Aliandika $100 katika safu wima ya KUTOKA.

Zoezi 4. Tafuta kosa. Rekebisha kitabu cha taslimu.

Kwa Mwalimu: kwanza chora mfano ubaoni na uueleze. Kisha chora vitabu vya taslimu A na B. Katika kila kimoja, hesabu moja si sawa. Salio lisilo sawa linafanya kila salio linalofuata lisiwe sawa pia, kama katika mfano.

Wanafunzi wananakili kila kitabu. Wanachora mstari mmoja juu ya kila salio lisilo sawa na wanaandika salio lililo sawa kando yake. Kitabu C ni cha wanafunzi wanaomaliza mapema.

Mfano. Musa anahesabu $85. Kitabu chake kinasema $95. Salio la tarehe 2 Juni si sawa, kwa hiyo salio linalofuata pia si sawa.

TAREHE	MAELEZO	KUINGIA	KUTOKA	SALIO
1 Juni	taslimu mwanzoni			$50
1 Juni	mauzo ya vikombe 3 vya chumvi	$30		$80
2 Juni	manunuzi ya mkate 1		$15	~~$75~~ $65
3 Juni	mauzo ya vikombe 2 vya chumvi	$20		~~$95~~ $85

A. Kitabu cha taslimu cha Thandi. Thandi anahesabu $60.

TAREHE	MAELEZO	KUINGIA	KUTOKA	SALIO
8 Juni	taslimu mwanzoni			$120
8 Juni	manunuzi ya vikombe 2 vya mchele		$20	$100
9 Juni	safari ya basi kwenda mjini		$30	$80
10 Juni	manunuzi ya kipande 1 cha sabuni		$10	$70

B. Kitabu cha taslimu cha Kofi. Kofi anahesabu $110.

TAREHE	MAELEZO	KUINGIA	KUTOKA	SALIO
8 Juni	taslimu mwanzoni			$40
8 Juni	kazi ya siku moja shambani	$100		$140
9 Juni	manunuzi ya daftari 1		$20	$120
10 Juni	manunuzi ya penseli 2		$10	$100

C. Kitabu cha taslimu cha Ama. Ama anahesabu $95. Kila hesabu iko sawa, kwa hiyo mstari mmoja unakosekana. Ama alinunua kitu kimoja sokoni na akakisahau.

Tafuta tofauti. Kitu gani kina bei hiyo? Andika mstari unaokosekana mwishoni.

TAREHE	MAELEZO	KUINGIA	KUTOKA	SALIO
15 Juni	taslimu mwanzoni			$60
15 Juni	mauzo ya mayai 8	$40		$100
16 Juni	manunuzi ya kikombe 1 cha chumvi		$10	$90
17 Juni	mauzo ya mayai 4	$20		$110

Zoezi 5. Nakili kwa mwandiko wako bora.

Wanafunzi wananakili sentensi mbili kutoka ubaoni (*Kariri*). Wanaandika kila sentensi mara mbili.

Kwa Mwalimu: wanafunzi wanatumia mwandiko wa *Kujifunza Kuandika*, au mwandiko wa kuunganisha wa *Mwandiko wa Kuunganisha* kama wanaujua. Tazama kila ukurasa. Kagua mambo matatu: herufi kubwa mwanzoni, nukta mwishoni, na tahajia.

Baada ya Somo

Kwa Mwalimu: mwombe kila mwanafunzi atafute bei mbili kabla ya Somo la 16. Kwanza, bei ya kikombe 1 cha maharagwe (au mahindi) sokoni wiki hii. Pili, amwulize mzee: "Bei ya mkate mmoja ilikuwa kiasi gani ulipokuwa kijana?"

Majibu (kwa mwalimu)

Zoezi 1.

1. Taslimu unayoihesabu.

2. Kiasi kinachobaki unapotoa namba ndogo kutoka kwenye namba kubwa.
3. Mstari unaokosekana, hesabu isiyo sawa, namba iliyoandikwa vibaya.
4. Chora mstari mmoja juu ya namba isiyo sawa. Andika namba iliyo sawa kando yake.
5. Ili kumbukumbu ibaki aminifu. Hivyo bado ni ushahidi.

Zoezi 2.

1. $10
2. $0 — hakuna tofauti. Taslimu na kitabu vinakubaliana.
3. $15
4. $30 — hapa taslimu ni zaidi ya kitabu. Tafuta pesa zilizoingia ambazo hazikuandikwa.
5. $9 — tarakimu 4 na 5 zilibadilishana nafasi.
6. $30
7. $35

Zoezi 3.

1. B (50 + 20 = 70)
2. C (1 na 5 zilibadilishana nafasi)
3. A
4. B (90 − 15 = 75)
5. C (30 imeandikwa kama 3)
6. A
7. B (105 + 40 = 145)
8. C (kikombe 1 cha maharagwe ni $10, si $100)

Zoezi 4.

- A. Salio la tarehe 9 Juni si sawa. 100 − 30 = 70. Kwa hiyo 9 Juni: ~~$80~~ $70. 10 Juni: ~~$70~~ $60. Sasa kitabu kinakubaliana na taslimu, $60.

- B. Salio la tarehe 10 Juni si sawa. 120 − 10 = 110. Kwa hiyo 10 Juni: ~~$100~~ $110. Sasa kitabu kinakubaliana na taslimu, $110.
- C. Tofauti ni 110 − 95 = $15. Mkate mmoja unagharimu $15. Mstari mpya: 17 Juni · mkate 1 (ulisahaulika) · KUTOKA $15 · salio $95.

Somo 16. Bei Hubadilika

Kwa Mwalimu

Andaa vitu hivi kabla ya somo:

- bei ambazo wanafunzi walizipata (Somo 15, Baada ya Somo)
- chaki na ubao
- daftari, rula, na kalamu au penseli kwa kila mwanafunzi

Muda: takriban dakika 45.

Katika somo hili wanafunzi wanajifunza mambo manne:

1. Bei hupanda na kushuka.
2. Bei nyingi hupanda na kushuka kwa misimu: baada ya mavuno, na katika msimu wa njaa.
3. Kwa miaka mingi, bei nyingi hupanda.
4. Pesa zinazowekwa sandukuni nyumbani zinanunua vitu vichache zaidi baadaye.

Unachopaswa kujua kabla ya kufundisha. Soma sehemu hii mara mbili. Usiwasomee wanafunzi.

Bei ni pesa ambazo muuzaji anaomba. Kitu kikiwa tele, wauzaji wanaomba kidogo, na bei inashuka. Kitu kikiwa adimu, wauzaji wanaomba zaidi, na bei inapanda. Somo 5 lilianza wazo hili.

Baada ya mavuno, sokoni kuna mahindi na maharagwe tele, kwa hiyo bei zake zinashuka. Miezi kadhaa baadaye, chakula cha mavuno yaliyopita kinakaribia kwisha. Huu ni msimu wa njaa, na bei za chakula zinapanda. Katika msimu wa njaa wakulima wengi wanauza wanyama ili kununua chakula, kwa hiyo bei ya mbuzi inaweza kushuka.

Mavuno huja katika miezi tofauti mahali tofauti. Tumia miezi ya nchi yako. Bei za kawaida katika kitabu hiki ni za kipindi cha kawaida cha mwaka.

Familia inaweza kununua chakula baada ya mavuno, wakati bei iko chini, na kukiweka kwa ajili ya msimu wa njaa. Lakini panya, wadudu na maji yanaweza kuharibu chakula kilichohifadhiwa. Kiweke mahali pakavu na kifunikwe.

Kwa miaka mingi, bei nyingi hupanda. Wataalamu wanaita hali hii "mfumuko wa bei". Usifundishe neno hili. Mishahara mara nyingi hupanda pia, lakini mara nyingi polepole kuliko bei.

Kwa hiyo pesa zilizo sandukuni nyumbani zinanunua vitu vichache zaidi kila mwaka. Idadi ya sarafu inabaki ileile, lakini kila sarafu inanunua kidogo zaidi. Masomo 20 hadi 25 yanaonyesha njia bora zaidi za kuweka pesa, ili zikue.

Kichwa cha somo. Kichwa cha somo hili kinatumia neno "hubadilika", yaani "kuwa tofauti". Hili si neno **chenji**: katika kitabu hiki chote, **chenji** maana yake ni pesa zinazorudishwa. Katika somo, sema "kupanda" na "kushuka".

Anza Ukurasa

Kwa Mwalimu: fanya hivi mwanzoni mwa kila somo. Andika kichwa cha somo na tarehe ubaoni. Kila mwanafunzi anaanza ukurasa mpya katika daftari. Wanafunzi wanaandika kichwa cha somo juu na kukipigia mstari kwa rula. Chini yake wanaandika tarehe.

Mazungumzo

Soma maneno ya mwalimu (**M**) kwa sauti. Subiri wanafunzi wajibu. Kubali jibu lolote lenye maana ileile.

M. Nani alipata bei ya kikombe cha maharagwe wiki hii? Ni kiasi gani?
W. *(Wanafunzi wanataja bei walizozipata.)*

M. Je, bei ya maharagwe ni ileile mwaka mzima?
W. Hapana.

M. Maharagwe huwa tele sokoni lini?
W. Baada ya mavuno.

M. Wakati huo bei inakwenda chini. Tunasema kwamba bei **inashuka**. Nini kinatokea miezi kadhaa baadaye, kabla ya mavuno yanayofuata?
W. Maharagwe ni machache. Bei inakwenda juu.

M. Ndiyo. Bei **inapanda**. Miezi hiyo tunaiita msimu wa njaa.

M. Kipindi cha mwaka ni **msimu**. Tuna misimu ipi hapa?
W. Msimu wa mvua, msimu wa kiangazi, msimu wa mavuno, msimu wa njaa.

Andika ubaoni: **Kikombe 1 cha maharagwe: $10 baada ya mavuno. $20 katika msimu wa njaa.**

M. Bei ilipanda kwa kiasi gani?
W. $10.

M. Familia inaweza kufanya nini baada ya mavuno?
W. Kununua maharagwe wakati bei iko chini. Kuyaweka kwa ajili ya msimu wa njaa.

M. Sasa fikiria miaka mingi. Nani alimwuliza mtu mzee kuhusu bei ya mkate? Alisema nini?
W. *(Wanafunzi wanasema walichosikia. Bei nyingi za zamani ni ndogo zaidi.)*

M. Kwa hiyo kwa miaka mingi, bei nyingi hupanda.

M. Sasa sikilizeni. Fatuma anaweka $100 sandukuni nyumbani. Kikombe 1 cha mchele ni $10. Anaweza kununua vikombe vingapi?
W. Vikombe 10.

M. Miaka kumi baadaye, kikombe 1 cha mchele ni $20. Fatuma bado ana $100 sandukuni. Sasa anaweza kununua vikombe vingapi?
W. Vikombe 5.

M. Sarafu ni zilezile. Nini ni tofauti?
W. Zinanunua kidogo zaidi.

M. Ndiyo. Pesa zilizo sandukuni hazikui, lakini bei zinapanda. Baadaye katika kitabu hiki tutajifunza njia bora zaidi za kuweka pesa.

Mwanafunzi akisema, "Fatuma hakupoteza kitu. Bado ana $100": sema, "Hesabu vikombe vya mchele, si sarafu. Anaweza kununua vikombe vichache zaidi."

Mwanafunzi akisema, "Bei hazishuki kamwe": sema, "Baadhi ya bei hushuka, kwa mfano baada ya mavuno. Lakini kwa miaka mingi, bei nyingi hupanda."

Mwanafunzi akisema, "Basi lazima nitumie pesa zangu zote sasa": sema, "Hapana. Nunua vitu ambavyo lazima uwe navyo. Masomo 20 hadi 25 yanaonyesha njia za kufanya pesa zikue."

Maneno Mapya

Kwa Mwalimu: andika maneno matatu ubaoni. Taja kila neno na maana yake. Wanafunzi wananakili maneno kwenye madaftari yao.

Neno	Maana katika kitabu hiki
kupanda	Kwenda juu. Bei inapopanda, inakuwa kubwa zaidi.
kushuka	Kwenda chini. Bei inaposhuka, inakuwa ndogo zaidi.
msimu	Kipindi cha mwaka, kama msimu wa mvua au msimu wa njaa.

Kwa Mwalimu: katika kitabu hiki, maneno **kupanda** na **kushuka** yanahusu bei na viasi tu.

Kariri

> **Bei hupanda na kushuka kwa misimu.**

> **Kwa miaka mingi, bei nyingi hupanda.**

Kwa Mwalimu: andika sentensi mbili ubaoni. Wanafunzi wanazisema kwa sauti, wote pamoja, mara tatu. Kisha kila mwanafunzi anazisema peke yake.

Zoezi 1. Jibu kwa sauti.

Kwa Mwalimu: uliza kila swali. Wanafunzi wanajibu kwa sauti. Hakuna anayeandika.

1. Kwa nini bei ya maharagwe inashuka baada ya mavuno?
2. Msimu wa njaa ni nini?
3. Kwa nini bei ya maharagwe inapanda katika msimu wa njaa?
4. Kwa miaka mingi, je, bei nyingi hupanda au hushuka?
5. Fatuma anaweka $100 sandukuni kwa miaka kumi. Kwa nini zinanunua kidogo zaidi?

Zoezi 2. Kupanda au kushuka?

Kwa Mwalimu: andika **P** (kupanda) na **S** (kushuka) ubaoni. Soma mfano kwa sauti. Kisha soma kila sentensi kwa sauti mara mbili. Wanafunzi wanaandika namba, **P** au **S**, na tofauti.

Mfano. Mwezi uliopita kikombe 1 cha maharagwe kilikuwa $10. Sasa ni $15. → **P $5**

1. Mwezi uliopita kikombe 1 cha mchele kilikuwa $15. Sasa ni $10.
2. Mwaka uliopita mkate 1 ulikuwa $15. Sasa ni $20.
3. Kabla ya mavuno kikombe 1 cha mahindi kilikuwa $20. Baada ya mavuno ni $10.
4. Miaka kumi iliyopita safari ya basi kwenda mjini ilikuwa $20. Sasa ni $30.
5. Mwezi Novemba kuku 1 alikuwa $150. Kabla ya sikukuu kubwa ni $200.

6. Wiki iliyopita kipande 1 cha sabuni kilikuwa $15. Wiki hii ni $10.
7. Grace alipokuwa mdogo, daftari 1 lilikuwa $5. Sasa ni $20.
8. Katika msimu wa kiangazi mbuzi 1 alikuwa $500. Katika msimu wa njaa alikuwa $400.

Zoezi 3. Baada ya mavuno, au kabla yake?

Kwa Mwalimu: andika herufi mbili na maana zake ubaoni. Soma mfano kwa sauti. Kisha soma kila sentensi kwa sauti mara mbili. Wanafunzi wanaandika namba na herufi moja.

- **M** ikiwa ni baada ya mavuno.
- **N** ikiwa ni kabla ya mavuno, katika msimu wa njaa.

Mfano. Kuna magunia mengi ya mahindi sokoni. — **M**

1. Bei ya maharagwe inapanda kila wiki.
2. Wakulima wanaleta maharagwe mengi sokoni.
3. Familia zinakula kidogo, kwa sababu chakula ni adimu.
4. Bei ya mahindi inashuka.
5. Juma anauza mbuzi ili kununua chakula.
6. Ama ananunua maharagwe ili kuyaweka kwa ajili ya miezi ijayo.
7. Wakulima wengi wana pesa kutokana na mazao yao.
8. Maharagwe ya familia yanakaribia kwisha.

Zoezi 4. Unaweza kununua ngapi?

Kwa Mwalimu: andika mfano na mistari mitano ubaoni. Wanafunzi wanaandika majibu mawili kwa kila mstari: kabla na baada ya bei kupanda.

Mfano. Una $100. Kikombe 1 cha mchele ni $10. → **Vikombe 10.** Bei inapanda hadi $20. → **Vikombe 5.**

1. Una $60. Yai 1 ni $5. Bei inapanda hadi $10.

2. Una $100. Mkate 1 ni $20. Bei inapanda hadi $25.
3. Una $150. Kipande 1 cha sabuni ni $10. Bei inapanda hadi $15.
4. Una $120. Safari ya basi ni $30. Bei inapanda hadi $40.
5. Mshahara wa Thandi ni $2,000. Kikombe 1 cha mchele ni $10. Bei inapanda hadi $20. Mshahara wake unabaki uleule.

Zoezi 5. Panga bei kwa mpangilio. Andika kumbukumbu ya bei.

Kwa Mwalimu: andika mfano na taarifa sita ubaoni. Fatuma aliandika bei ya maharagwe kila mwezi. Wanafunzi wanachora safu wima tatu: MWEZI · BEI YA KIKOMBE 1 CHA MAHARAGWE · KUPANDA AU KUSHUKA. Wanaandika miezi kwa mpangilio, kuanzia Juni hadi Januari.

Katika safu wima ya mwisho wanaandika IMEPANDA, IMESHUKA au ILEILE, na tofauti. Kama mavuno yenu yanakuja katika miezi mingine, usibadilishe miezi hii. Sema, "Hii ni nchi ya Fatuma."

Mfano. Mistari miwili ya kwanza.

MWEZI	BEI YA KIKOMBE 1 CHA MAHARAGWE	KUPANDA AU KUSHUKA
Juni (mavuno)	$10	
Julai	$10	ILEILE

- Desemba · $20
- Septemba · $12
- Januari (mavuno mapya) · $10
- Oktoba · $15
- Agosti · $10
- Novemba · $15

Kisha wanafunzi wanajibu maswali mawili chini ya kumbukumbu. Bei iko juu kabisa mwezi gani? Msimu wa njaa ni miezi gani?

Zoezi 6. Nakili kwa mwandiko wako bora.

Wanafunzi wananakili sentensi mbili kutoka ubaoni (*Kariri*). Wanaandika kila sentensi mara mbili.

Kwa Mwalimu: wanafunzi wanatumia mwandiko wa *Kujifunza Kuandika*, au mwandiko wa kuunganisha wa *Mwandiko wa Kuunganisha* kama wanaujua. Tazama kila ukurasa. Kagua mambo matatu: herufi kubwa mwanzoni, nukta mwishoni, na tahajia.

Baada ya Somo

Kwa Mwalimu: Somo 17 ni marudio ya Masomo 12 hadi 16. Soma tena masomo hayo matano kabla ya kulifundisha. Waombe wanafunzi walete madaftari yao na kitabu chao cha taslimu.

Majibu (kwa mwalimu)

Zoezi 1.

1. Kuna maharagwe tele, kwa hiyo wauzaji wanaomba kidogo.
2. Miezi kabla ya mavuno yanayofuata, wakati chakula cha mavuno yaliyopita kinakaribia kwisha.
3. Maharagwe ni adimu, kwa hiyo wauzaji wanaomba zaidi.
4. Bei nyingi hupanda.
5. Bei zinapanda, lakini pesa zilizo sandukuni hazikui. Kila sarafu inanunua kidogo zaidi.

Zoezi 2.

1. S $5
2. P $5
3. S $10
4. P $10

5. P $50 — watu wengi hununua kuku kabla ya sikukuu.
6. S $5
7. P $15
8. S $100 — katika msimu wa njaa wakulima wengi wanauza mbuzi ili kununua chakula. Kwa hiyo kuna mbuzi wengi sokoni.

Zoezi 3.

1. N
2. M
3. N
4. M
5. N
6. M
7. M
8. N

Zoezi 4.

1. Mayai 12. Kisha mayai 6.
2. Mikate 5. Kisha mikate 4.
3. Vipande 15. Kisha vipande 10.
4. Safari 4 za basi. Kisha safari 3 za basi.
5. Vikombe 200. Kisha vikombe 100. Mshahara ni uleule, lakini unanunua nusu tu ya mchele.

Zoezi 5.

MWEZI	BEI YA KIKOMBE 1 CHA MAHARAGWE	KUPANDA AU KUSHUKA
Juni (mavuno)	$10	
Julai	$10	ILEILE
Agosti	$10	ILEILE
Septemba	$12	IMEPANDA $2
Oktoba	$15	IMEPANDA $3
Novemba	$15	ILEILE
Desemba	$20	IMEPANDA $5
Januari (mavuno mapya)	$10	IMESHUKA $10

Bei iko juu kabisa mwezi Desemba. Msimu wa njaa ni miezi kabla ya mavuno mapya: takriban Oktoba hadi Desemba. Kubali Septemba hadi Desemba.

Somo 17. Marudio: Kuweka Kumbukumbu (Masomo 12 hadi 16)

Kwa Mwalimu

Andaa vitu hivi kabla ya somo:

- risiti ya Somo 13 (Zainab na Grace), iliyochorwa ubaoni kabla wanafunzi hawajafika
- majina matano ya safu wima za kitabu cha taslimu ubaoni: TAREHE · MAELEZO · KUINGIA · KUTOKA · SALIO
- chaki na ubao
- daftari la kila mwanafunzi, lenye kazi yote ya Masomo 12 hadi 16, na kitabu cha taslimu cha mwanafunzi mwenyewe
- rula, na kalamu au penseli, kwa kila mwanafunzi

Muda: vipindi viwili vya takriban dakika 45. Katika kipindi cha kwanza, fanya Maswali ya Marudio na Mazoezi 1 na 2. Katika kipindi cha pili, fanya Mazoezi 3 hadi 6. Zoezi 3 linachukua muda.

Marudio haya yanakagua nini. Wanafunzi hawajifunzi maneno mapya katika somo hili. Wanatumia tena maneno na stadi za Sehemu ya Tatu:

1. Akili husahau; kumbukumbu; tarehe; maswali manne; kumbukumbu kama ushahidi (Somo 12).
2. Risiti: nani anaiandika, nani anaitunza, kiasi kwa tarakimu na kwa maneno, sahihi, nakala (Somo 13).
3. Kitabu cha taslimu: safu wima tano, taslimu mwanzoni, salio baada ya kila mstari, JUMLA KUINGIA na JUMLA KUTOKA (Somo 14).
4. Hesabu taslimu; tafuta tofauti; tafuta kosa na ulirekebishe (Somo 15).

5. Bei hupanda na kushuka kwa misimu; kwa miaka mingi bei nyingi hupanda (Somo 16).

Andika maneno kumi na sita ya Sehemu ya Tatu upande mmoja wa ubao. Yaache hapo kwa vipindi vyote viwili:

> kumbukumbu · tarehe · ushahidi · risiti · sahihi · nakala · taslimu · kitabu cha taslimu · salio · safu wima · kukagua · kosa · tofauti · kupanda · kushuka · msimu

Darasa linapofanya Zoezi 3, tazama kitabu cha taslimu cha kila mwanafunzi. Je, kila salio linatokana na mstari uliotangulia? Usimwombe mwanafunzi aonyeshe darasa ana pesa kiasi gani.

Wanafunzi wengi wakikosea swali. Usiendelee na Somo 18 mara moja. Fundisha tena sehemu hiyo, kutoka kwenye somo lililo katika jedwali hapa chini. Kisha toa vipengele vipya viwili au vitatu vya aina hiyohiyo.

Majibu yasiyo sawa katika …	Fundisha tena …
Vipengele 1 na 2 vya jaribio	Somo 12, Mazoezi 2 na 4
Zoezi 2; vipengele 3 na 4 vya jaribio	Somo 13, Mazoezi 3, 4 na 5
Zoezi 3 (salio baada ya kila mstari); vipengele 5 hadi 7 vya jaribio	Somo 14, Mazungumzo na Zoezi 2
Zoezi 1; Zoezi 3 (mstari unaokosekana); vipengele 8 na 9 vya jaribio	Somo 15, Mazungumzo na Mazoezi 2 na 3
Zoezi 4; kipengele 10 cha jaribio	Somo 16, Mazoezi 2 na 4

Anza Ukurasa

Kwa Mwalimu: fanya hivi mwanzoni mwa kila somo. Andika kichwa cha somo na tarehe ubaoni. Kila mwanafunzi anaanza

ukurasa mpya katika daftari. Wanafunzi wanaandika kichwa cha somo juu na kukipigia mstari kwa rula. Chini yake wanaandika tarehe.

Maswali ya Marudio

Kwa Mwalimu: uliza kila swali. Wanafunzi wanajibu kwa sauti kwa sentensi kamili. Hakuna anayeandika. Namba iliyo kwenye mabano inakuonyesha somo. Kama hakuna anayeweza kujibu, soma tena sentensi za Kariri za somo hilo.

1. Kwa nini tunaandika viasi vya pesa? (Somo 12)
2. Kumbukumbu ni nini? (Somo 12)
3. Kumbukumbu nzuri inajibu maswali gani manne? (Somo 12)
4. Tarehe ni nini? Sema tarehe ya leo. (Somo 12)
5. Grace na Zainab hawakukubaliana. Kumbukumbu iliwasaidiaje? (Somo 12)
6. Risiti ni nini? Nani anaiandika? Nani anaitunza? (Somo 13)
7. Kwa nini tunaandika kiasi kwa tarakimu na kwa maneno? (Somo 13)
8. Sahihi ni nini? (Somo 13)
9. Taslimu ni nini? Kitabu cha taslimu ni nini? (Somo 14)
10. Taja safu wima tano za kitabu cha taslimu. (Somo 14)
11. Salio ni nini? Taslimu inapotoka, tunafanya nini? (Somo 14)
12. Taslimu na salio la mwisho si sawa. Unatafuta nini kwanza? (Somo 15)
13. Taja aina tatu za makosa. Tunarekebishaje kosa? (Somo 15)
14. Kwa nini bei ya maharagwe inashuka baada ya mavuno? (Somo 16)
15. Fatuma anaweka $100 sandukuni kwa miaka kumi. Kwa nini zinanunua kidogo zaidi? (Somo 16)

Zoezi 1. Ni kosa la aina gani?

Kwa Mwalimu: andika herufi nne na maana zake ubaoni. Soma mfano kwa sauti. Kisha soma kila hadithi yenye namba kwa sauti mara mbili. Baada ya kila hadithi, wanafunzi wanaandika namba yake na herufi moja kwenye madaftari yao. Kwa hesabu isiyo sawa, wanaandika pia salio lililo sawa.

- **A** mstari unaokosekana
- **B** hesabu isiyo sawa
- **C** namba iliyoandikwa vibaya
- **D** hakuna kosa

Mfano. Ama aliuza mayai 4. Hakuna kitu katika kitabu chake cha taslimu kwa siku hiyo. — **A**. Mstari unakosekana.

1. Salio $40. KUINGIA $30. Salio jipya $70.
2. Salio $90. KUTOKA $20. Salio jipya $60.
3. Risiti ya Grace inasema $25. Kitabu chake cha taslimu kinasema $52.
4. Juma alilipa $30 kwa safari ya basi. Hakuiandika.
5. Salio $105. KUTOKA $15. Salio jipya $90.
6. Thandi alinunua kipande 1 cha sabuni kwa $10. Aliandika $1.
7. Salio $65. KUINGIA $50. Salio jipya $105.
8. Shangazi wa Kofi alimpa $50. Hazipo katika kitabu chake cha taslimu.
9. Salio $120. KUTOKA $30. Salio jipya $90.
10. Peter aliuza kiti kwa $300. Aliandika $30.

Zoezi 2. Panga taarifa kwa mpangilio. Andika risiti.

Kwa Mwalimu: mfano ni risiti ya Zainab na Grace iliyo ubaoni. Andika makundi mawili ya taarifa ubaoni. Taarifa zimechanganyika. Wanafunzi wanachora kila risiti na kuijaza. Wanaandika kiasi kwa tarakimu na kwa maneno, na mstari baada ya maneno. Kwenye mstari wa Sahihi, wanaandika jina la mtu

anayepokea pesa. Kisha wanaandika nakala ya risiti 1, na neno NAKALA juu yake.

Mfano. $20 · Grace · kwa kushona gauni · Zainab alilipa · 3 Mei 2026 → **risiti iliyo ubaoni.**

1. $150 · kwa kuku 1 · Ama · 6 Julai 2026 · Grace alilipa
2. Peter · 8 Julai 2026 · Thandi alilipa · kwa kiti 1 · $300

Chini ya risiti, wanafunzi wanajibu: Nani anatunza risiti 1? Nani anatunza nakala?

Zoezi 3. Andika kitabu cha taslimu cha Musa. Tafuta mstari unaokosekana.

Kwa Mwalimu: chora mfano ubaoni. Andika taarifa tano ubaoni. Taarifa zimechanganyika. Wanafunzi wanachora safu wima tano. Wanaandika mistari kwa mpangilio wa tarehe, na salio baada ya kila mstari. Mwishoni wanaandika JUMLA KUINGIA na JUMLA KUTOKA.

Mfano. Huu ni mstari wa kwanza.

TAREHE	MAELEZO	KUINGIA	KUTOKA	SALIO
1 Julai	taslimu mwanzoni			$50

- 3 Julai · mauzo ya vikombe 4 vya chumvi · $40
- 1 Julai · manunuzi ya mkate 1 · $15
- 4 Julai · safari ya basi kwenda mjini · $30
- 2 Julai · mauzo ya vikombe 5 vya chumvi · $50
- 2 Julai · manunuzi ya vipande 2 vya sabuni · $20

Kisha soma haya kwa sauti mara mbili, na uyaandike ubaoni:

> Tarehe 4 Julai Musa anahesabu taslimu yake. Ana $55. Kila hesabu iko sawa. Alisahau kitu kimoja cha shule cha

> mwanawe.

Wanafunzi wanatafuta tofauti. Wanataja kitu cha shule chenye bei hiyo. Tumia bei za kitabu hiki. Wanaandika mstari unaokosekana mwishoni mwa kitabu cha taslimu.

Zoezi 4. Kupanda au kushuka?

Kwa Mwalimu: andika **P** (kupanda) na **S** (kushuka) ubaoni. Andika mfano na vipengele vitano ubaoni. Kwa namba 1 hadi 4, wanafunzi wanaandika namba, **P** au **S**, na tofauti. Namba 5 ina majibu mawili: kabla na baada ya bei kupanda.

Mfano. Mwezi uliopita kikombe 1 cha mchele kilikuwa $10. Sasa ni $15. → **P $5**

1. Baada ya mavuno kikombe 1 cha maharagwe ni $10. Katika msimu wa njaa ni $20.
2. Kabla ya sikukuu kuku 1 ni $200. Baada ya sikukuu ni $150.
3. Peter alipokuwa mdogo, penseli 1 ilikuwa $2. Sasa ni $5.
4. Wiki iliyopita kikombe 1 cha mahindi kilikuwa $20. Baada ya mavuno ni $10.
5. Una $60. Mkate 1 ni $15. Bei inapanda hadi $20. Unaweza kununua mikate mingapi?

Zoezi 5. Jaribio fupi.

Kwa Mwalimu: andika vipengele kumi ubaoni. Usiwasaidie wanafunzi. Kila mwanafunzi anaandika namba ya kila kipengele na jibu katika daftari. Kusanya madaftari, au tembea darasani na utazame. Toa maksi moja kwa kila jibu lililo sawa. Andika maksi kati ya 10 chini ya ukurasa.

1. Andika tarehe hii: siku ya saba ya mwezi Julai, mwaka 2026.
2. Kumbukumbu nzuri inaeleza lini, nani, nini na _____ gani.

3. Nani anaandika risiti: mtu anayelipa, au mtu anayepokea pesa?
4. Je, tarakimu na maneno yanakubaliana? $60 — kumi na sita
5. Andika safu wima tano za kitabu cha taslimu.
6. Salio $80. KUTOKA $15. Salio jipya ni kiasi gani?
7. Salio $45. KUINGIA $30. Salio jipya ni kiasi gani?
8. Taslimu $70. Kitabu cha taslimu $85. Tofauti ni kiasi gani?
9. Salio $60. KUINGIA $20. Salio jipya $70. Ni kosa gani: A, B au C?
10. Kwa miaka mingi, je, bei nyingi hupanda au hushuka?

Zoezi 6. Nakili kwa mwandiko wako bora.

Kwa Mwalimu: andika sentensi hizi nne ubaoni. Ni sentensi za Kariri kutoka Sehemu ya Tatu. Wanafunzi wanazisema kwa sauti, wote pamoja, mara moja. Kisha wananakili kila sentensi mara mbili.

> **Akili husahau. Kumbukumbu haisahau.**
>
> **Risiti ni ushahidi kwamba mtu amelipa pesa.**
>
> **Salio ni taslimu uliyo nayo baada ya kila mstari.**
>
> **Usifiche kosa. Chora mstari mmoja juu yake.**

Kwa Mwalimu: wanafunzi wanatumia mwandiko wa *Kujifunza Kuandika*, au mwandiko wa kuunganisha wa *Mwandiko wa Kuunganisha* kama wanaujua. Tazama kila ukurasa. Kagua mambo matatu: herufi kubwa mwanzoni, nukta mwishoni, na tahajia.

Baada ya Somo

Kwa Mwalimu: tazama maksi za jaribio fupi. Fundisha tena sehemu yoyote ambayo wanafunzi wengi waliikosea (tazama "Wanafunzi

wengi wakikosea swali"). Waombe wanafunzi waendelee na kitabu chao cha taslimu. Sehemu ya Nne inakitumia.

Somo 18 linaanza Sehemu ya Nne. Kwa somo hilo, andaa noti mbili za $100: pesa halisi, au vipande viwili vya karatasi vilivyoandikwa "$100". Mwombe kila mwanafunzi afikirie nyumbani: "Je, kuna mtu aliyenipa pesa, nami nikazirudisha baadaye?"

Majibu (kwa mwalimu)

Maswali ya Marudio. 1. Kwa sababu akili yetu husahau, hasa viasi vidogo. · 2. Maneno na namba tunazoandika, ili tuweze kuzisoma baadaye. · 3. Lini? Nani? Nini? Kiasi gani? · 4. Siku, mwezi na mwaka. (Tarehe ya leo: kubali tarehe iliyo sawa, kwa namna nchi yako inavyoiandika.) · 5. Kumbukumbu ilionyesha kwamba Zainab alilipa. Ilikuwa ushahidi. · 6. Kumbukumbu ya malipo moja. Mtu anayepokea pesa anaiandika, au mashine inaichapisha. Mtu anayelipa anaitunza. · 7. Namba ni rahisi kubadilisha. Maneno ni vigumu kubadilisha. · 8. Jina lako, lililoandikwa kwa mkono wako mwenyewe, kwa njia yako mwenyewe. · 9. Taslimu ni pesa za sarafu na noti. Kitabu cha taslimu ni kitabu ambamo unaandika taslimu yote inayoingia na inayotoka. · 10. TAREHE, MAELEZO, KUINGIA, KUTOKA, SALIO. · 11. Taslimu uliyo nayo baada ya kila mstari wa kitabu cha taslimu. Tunatoa. · 12. Tofauti. · 13. Mstari unaokosekana, hesabu isiyo sawa, namba iliyoandikwa vibaya. Chora mstari mmoja juu ya namba isiyo sawa, na uandike namba iliyo sawa kando yake. · 14. Kuna maharagwe tele, kwa hiyo wauzaji wanaomba kidogo. · 15. Bei zinapanda, lakini pesa zilizo sandukuni hazikui. Kila sarafu inanunua kidogo zaidi.

Zoezi 1.

1. D (40 + 30 = 70)
2. B (90 − 20 = 70, si 60)
3. C (2 na 5 zimebadilishana nafasi)
4. A

5. D (105 − 15 = 90)
6. C (10 imeandikwa kama 1)
7. B (65 + 50 = 115, si 105)
8. A — zawadi bado ni taslimu inayoingia.
9. D (120 − 30 = 90)
10. C (300 imeandikwa kama 30)

Namba 3: tofauti ni 52 − 25 = 27. Tisa inaingia katika 27 mara tatu kamili, kwa hiyo tarakimu mbili zimebadilishana nafasi (Somo 15).

Zoezi 2.

RISITI	**1**	**2**
Tarehe	6 Julai 2026	8 Julai 2026
Kutoka kwa	Grace	Thandi
Kwenda kwa	Ama	Peter
Malipo ya	kuku 1	kiti 1
Kiasi kwa tarakimu	$150	$300
Kiasi kwa maneno	mia moja na hamsini _____	mia tatu _____
Sahihi	*Ama*	*Peter*

Nakala ya risiti 1 ina neno NAKALA juu yake. Kila neno na kila namba ni sawa na katika risiti 1.

Grace anatunza risiti 1. Yeye alilipa, na risiti ni ushahidi wake. Ama anatunza nakala. Ni kumbukumbu yake ya pesa zilizomjia.

Zoezi 3.

TAREHE	MAELEZO	KUINGIA	KUTOKA	SALIO
1 Julai	taslimu mwanzoni			$50
1 Julai	manunuzi ya mkate 1		$15	$35
2 Julai	mauzo ya vikombe 5 vya chumvi	$50		$85
2 Julai	manunuzi ya vipande 2 vya sabuni		$20	$65
3 Julai	mauzo ya vikombe 4 vya chumvi	$40		$105
4 Julai	safari ya basi kwenda mjini		$30	$75
	JUMLA	$90	$65	

50 + 90 − 65 = 75. Hii ni sawa na salio la mwisho.

Tofauti: $75 − $55 = $20. Daftari linagharimu $20. (Penseli ni $5 tu.) Mstari unaokosekana:

TAREHE	MAELEZO	KUINGIA	KUTOKA	SALIO
4 Julai	daftari 1 (lilisahaulika)		$20	$55

Kubali "(lilinunuliwa 3 Julai)" au siku nyingine yoyote katika safu wima ya MAELEZO. Mstari uliosahaulika unakwenda mwishoni, kama katika Somo 15. Mwanafunzi akiuongeza kwenye JUMLA KUTOKA, jumla inakuwa $85.

Zoezi 4.

1. P $10
2. S $50
3. P $3
4. S $10
5. Mikate 4. Kisha mikate 3. (4 × $15 = $60. 3 × $20 = $60.)

Zoezi 5. Maksi moja kwa kila kipengele.

1. 7 Julai 2026
2. kiasi
3. mtu anayepokea pesa
4. Hapana ($60 ni "sitini")
5. TAREHE · MAELEZO · KUINGIA · KUTOKA · SALIO
6. $65
7. $75
8. $15
9. B (60 + 20 = 80)
10. hupanda

Kwa Ajili ya Mwalimu

Msaada Zaidi kwa Mwalimu

Sehemu ya Tatu. Kuweka Kumbukumbu (Masomo 12 hadi 17)

Sehemu hii ni ya nini. Sehemu ya Tatu inawafundisha wanafunzi kuandika kumbukumbu za pesa. Wanaandika tarehe, risiti na kitabu cha taslimu. Kisha wanajifunza kuhesabu taslimu na kutafuta kosa. Somo 16 linaonyesha kwamba bei hupanda na kushuka, na kwa hiyo pesa zilizo nyumbani zinanunua vitu vichache baadaye. Hili linaongoza kwenye Sehemu ya Tano.

Wanafunzi wanapaswa kuondoka na mawazo haya.

1. Akili husahau. Kumbukumbu haisahau. Kumbukumbu nzuri inaeleza lini, nani, nini na kiasi gani.
2. Mtu anayepokea pesa ndiye anayeandika risiti. Mtu anayelipa anaitunza. Mwandishi anatunza nakala.
3. Kitabu cha taslimu kinaonyesha taslimu inayoingia na inayotoka. Hesabu taslimu, na ukague kwamba ni sawa na salio.
4. Kwa miaka mingi, bei nyingi hupanda. Pesa zilizo katika sanduku nyumbani zinanunua vitu vichache baadaye.

Makosa ambayo wanafunzi hufanya mara nyingi, na jinsi ya kuyarekebisha.

- *Mwanafunzi anaacha mwaka.* Sema, "Tarehe ina siku, mwezi na mwaka."
- *Mwanafunzi anaandika risiti kwa malipo yake mwenyewe.* Sema, "Karatasi unayojiandikia mwenyewe si ushahidi. Mtu anayepokea pesa ndiye anayeiandika."
- *Mwanafunzi anasema "weka alama kwenye risiti".* Sema, "Tia sahihi yako." Katika kitabu hiki alama ni kitu kinachosimama badala ya kitu kingine.

- *Tarakimu na maneno kwenye risiti hayakubaliani.* Soma vyote viwili kwa sauti. Uliza, "Mlipaji alilipa kiasi kipi hasa?" Kisha rekebisha risiti.
- *Mwanafunzi anaandika taslimu mwanzoni katika safu wima ya KUINGIA.* Sema, "Taslimu hiyo haikuingia wiki hii. Iandike kama salio tu."
- *Mwanafunzi anajumlisha kiasi cha KUTOKA kwenye salio.* Sema, "Taslimu inaingia: jumlisha. Taslimu inatoka: toa."
- *Mwanafunzi anafuta kosa, au anachukua sarafu kutoka kwenye kopo ili taslimu na salio vikubaliane.* Sema, "Hapo kumbukumbu si ushahidi tena." Chora mstari mmoja juu ya namba isiyo sawa. Andika namba iliyo sawa kando yake.
- *Mwanafunzi anasema, "Fatuma hakupoteza kitu. Bado ana $100."* Sema, "Hesabu vikombe vya mchele, si sarafu."

Ukiwa na vifaa vichache sana. Chora risiti na majina ya safu wima tano ubaoni kabla wanafunzi hawajafika. Kuvichora kunachukua muda. Ili kuchora safu wima zilizonyooka, wanafunzi wanatumia ukingo wa kijiti au karatasi iliyokunjwa. Kwa Somo 15, weka sarafu za karatasi katika kopo, na uzihesabu kwa sauti pamoja na darasa. Mwanafunzi ambaye hawezi kuandika sana anaandika namba na neno moja kwenye kila mstari.

Darasa likienda polepole. Fundisha fomu moja katika kila kipindi: kumbukumbu, kisha risiti, kisha kitabu cha taslimu. Anza kitabu cha taslimu kwa mistari mitatu tu. Tafuta kila salio kwa sauti pamoja na darasa kabla mtu yeyote hajaliandika. Wape wanafunzi wa haraka vipengele vya ziada, kama Risiti 3 na Kitabu C. Usiharakishe Somo 15. Mwanafunzi anayeweza kugundua kosa anaweza kuweka kumbukumbu za uaminifu maisha yake yote.

Orodha ya Maneno (Masomo 1 hadi 17)

Kwa Mwalimu: haya ni Maneno Mapya yote ya kitabu. Kila neno lina maana moja tu katika kitabu hiki. Maana ni ileile kama katika somo. Namba inakuonyesha somo ambamo neno linatokea kwa mara ya kwanza.

Neno	Maana katika kitabu hiki	Somo
adimu	Kipo kidogo tu. Ni vigumu kukipata.	5
bajeti	Mpango wa pesa za KUINGIA na pesa za KUTOKA kwa mwezi mmoja.	10
baki	Pesa zinazobaki baada ya pesa zote za KUTOKA. BAKI = JUMLA KUINGIA – JUMLA KUTOKA.	10
bei	Pesa ambazo muuzaji anaomba kwa kitu.	3
bidhaa	Vitu ambavyo watu wanatengeneza au wanalima, na wanauza.	1
chenji	Pesa ambazo muuzaji anakurudishia unapolipa zaidi ya gharama.	4
dola ($)	Pesa inayotumika katika kitabu hiki. Tunaandika alama $ kabla ya namba: $40.	2
gharama	Pesa ambazo lazima utoe ili kupata kitu.	3
hitaji	Kitu ambacho lazima mtu awe nacho ili aishi na awe na afya njema.	8
jumla	Viasi vyote vikijumlishwa pamoja.	2
kiasi	Pesa kiasi gani. Ni namba yenye alama ya dola, kama $40.	2
kitabu cha taslimu	Kitabu ambamo unaandika taslimu yote inayoingia na inayotoka.	14
kosa	Kitu ambacho mtu anaandika au anafanya vibaya.	15
kuchuma	Kupata pesa kwa kazi yako.	7

Neno	Maana katika kitabu hiki	Somo
kukagua	Kutazama kitu tena, ili kuona kwamba kiko sawa.	15
kulipa	Kutoa pesa kwa kitu au kwa kazi.	4
kumbukumbu	Maneno na namba tunazoandika, ili tuweze kuzisoma baadaye.	12
kupanda	Kwenda juu. Bei inapopanda, inakuwa kubwa zaidi.	16
kushuka	Kwenda chini. Bei inaposhuka, inakuwa ndogo zaidi.	16
kustahili	Thamani ya kitu, ikisemwa kwa pesa: "Yai moja linastahili $5."	5
kutosha	Kiasi sawa na gharama, au zaidi.	4
kutumia pesa	Kutoa pesa kulipia vitu.	9
mabadilishano	Watu wawili, kila mmoja anatoa kitu na kila mmoja anapata kitu.	1
mapato	Pesa zote za KUINGIA kwa mtu, ziwe zake.	7
mnunuzi	Mtu anayetoa pesa, na anapata bidhaa au kazi kwa ajili yake.	3
mpango	Unachoamua kufanya, kabla ya kukifanya.	10
mshahara	Pesa ambazo mwajiri analipa kwa kazi, kwa siku, kwa wiki au kwa mwezi.	7
msimu	Kipindi cha mwaka, kama msimu wa mvua au msimu wa njaa.	16

Neno	Maana katika kitabu hiki	Somo
muuzaji	Mtu anayetoa bidhaa au kazi, na anapata pesa kwa ajili yake.	3
mwajiri	Mtu anayemlipa mtu mwingine kwa kazi.	7
nakala	Maneno na namba zilezile, zilizoandikwa mara ya pili. Kunakili ni kuziandika mara ya pili.	13
noti	Pesa iliyotengenezwa kwa karatasi.	1
pesa	Kitu ambacho watu wote wanakubali kupokea kwa bidhaa na kwa kazi.	1
risiti	Kumbukumbu ya malipo moja. Mtu anayepokea pesa anaiandika, au mashine inaichapisha.	13
safu wima	Orodha ya maneno au namba inayoshuka chini ya ukurasa.	14
sahihi	Jina lako, lililoandikwa kwa mkono wako mwenyewe, kwa njia yako mwenyewe.	13
salio	Taslimu uliyo nayo baada ya kila mstari wa kitabu cha taslimu.	14
sarafu	Pesa iliyotengenezwa kwa chuma.	1
soko	Mahali ambapo wauzaji na wanunuzi wanakutana.	3
takwa	Kitu ambacho mtu angependa kuwa nacho, lakini anaweza kuishi bila kitu hicho.	8

Neno	Maana katika kitabu hiki	Somo
tarehe	Siku, mwezi na mwaka. Mfano: 3 Mei 2026.	12
taslimu	Pesa za sarafu na noti.	14
tele	Kwa wingi; zaidi ya kile watu wanachotumia: "Kuna maji tele."	5
thamani	Jinsi kitu kinavyofaa, na jinsi kilivyo vigumu kukipata.	5
tofauti	Kiasi kinachobaki unapotoa namba ndogo kutoka kwenye namba kubwa.	15
tumizi	Pesa unazotumia kwa kitu kimoja.	9
uchaguzi	Kuchukua kitu kimoja na kuacha kingine, wakati huwezi kupata vyote viwili.	8
upotevu	Pesa au vitu vinavyotumika kwa jambo lisilofaa.	9
ushahidi	Kitu kinachoonyesha kilicho kweli.	12

Kwa Mwalimu: maneno mengine mawili yana maana moja tu katika kitabu chote, lakini si Maneno Mapya. **Alama** ni kitu kinachosimama badala ya kitu kingine, kama $ au %. **Mkopeshaji binafsi** ni mkopeshaji ambaye kazi yake ni kukopesha pesa (Somo 18).